

К. О. Панасенко,
Херсонський державний університет, м. Херсон

ДО ПРОБЛЕМИ ОБРАЗУ, ОБРАЗНОСТІ ТА СИМВОЛУ У ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ ВІРША У. БЛЕЙКА «THE TIGER» ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАДІВ У ВИКОНАННІ В. КОПТІЛОВА ТА С. МАРШАКА)

У статті запропоновано визначення понять «образ», «образність» та «символ» з точки зору їх функціонування у художньому тексті. На основі зіставного аналізу тексту з двома варіантами його перекладу встановлено найсуттєвіші диференційні риси даних понять та первинність/вторинність символу та образності по відношенню до поняття «образ».

Ключові слова: переклад, образ, символ, образність, адекватність.

В статье предложены определения понятий «образ», «символ» и «образность» с точки зрения их функционирования в художественном тексте. На основе сопоставительного анализа текста с двумя вариантами его перевода установлено наиболее существенные дифференциальные признаки данных понятий, первичность/вторичность символа и образности по отношению к понятию «образ».

Ключевые слова: перевод, образ, символ, образность, адекватность.

The article suggests definitions of «image», «symbol» and «imagery» in terms of their functioning in a literary text. The most important distinctive features as well as the primary/secondary character of the notions «symbol» and «imagery» in relation to the notion «image» were determined on the basis of the comparative analysis of the text with the two versions of its translation.

Key words: translation, image, symbol, imagery, adequacy.

Існування та функціонування художнього тексту без понять «образ», «образність» та «символ» ставилося б під сумнів, оскільки він би втратив художність як специфічну рису твору мистецтва, основою і джерелом якої є здатність автора висловлювати думки і почуття та відтворювати дійсність в образній формі.

Поняття «образ», «символ» та «образність» характеризуються складністю і неоднозначністю, оскільки кожне з них виступає предметом вивчення різних науково-практичних напрямів у межах гуманітарного циклу дисциплін. Даними поняттями оперують філософія, психологія, естетика, літературознавство, лінгвістика, етнолінгвістика, культурологія тощо. У кожній науковій парадигмі вищезгадані терміни отримують своє тлумачення, часто пов'язане з категорією «образ», центром визначення якого слугує потрактування образу як образної візуалізації об'єкту. Усе це спричиняє розбіжності та плутанину у розумінні цього поняття з лінгвістичної точки зору, зокрема у художньому тексті, та співвідношення понять «символ» та «образність» по відношенню до поняття «образ».

Актуальність дослідження цієї проблематики зумовлює мету даної статті, яка полягає: 1) у теоретичному розмежуванні понять «образ», «образність» та «символ» з точки зору їх функціонування у художньому тексті; 2) у практичному підтвердженні відмінностей між даними термінами на прикладі вірша У. Блейка «The Tiger» та зіставного аналізу тексту оригіналу (далі – ВТ) з текстами перекладів (далі – ПТ) українською та російською мовами у виконанні В. Коптілова та С. Маршака; 3) у дослідженні мовних засобів, які сприяють творенню цілісного образу вірша.

Об'єктом статті виступає образ, але не як особлива форма відображення дійсності в уяві індивіду, а як художній образ, який, на наш погляд, є найбільш релевантним як у контексті лінгвістичного, так і перекладознавчого підходів.

У філології поняття «образність» розглядається у тісному зв'язку з поняттям «образ», де кожне з яких вносить свій зміст у його тлумачення. У цьому контексті підтримуємо думку В. Коптілова, який визначає образність як основу художнього тексту, а конкретні засоби її вираження відрізняють один текст від іншого. Образність – це підпорядкованість усіх мовних засобів тексту завданню створення художнього та словесного образу [4, с. 12–13]. П.В. Палієвський зазначає, що художній образ не зводиться до образності мови, а є більш складним і ємним явищем, що включає в себе, поряд з мовою, інші текстові засоби і виконує особливу, власне художню функцію [цит. за 1, с. 22]. Отже, образність є первинним і більш вузьким поняттям, ніж образ.

Поняття «символ» у сучасній лінгвістиці має безліч трактувань, однак, на жаль, більшість із них розглядає дане поняття лише з позицій семіотики та культурології, де символ розуміється у контексті своєї знаковості та культурної значущості (Ю.М. Лотман, Ч.С. Пірс). Багато вчених розглядають символ як похідне від поняття «образ» (С.С. Аверінцев, О.Ф. Лосєв). Дані підходи у контексті нашого дослідження не окреслюють функціонування символу у художньому тексті. У даному відношенні, де символ розуміємо як «структурний компонент» тексту, виражений мовними засобами, який перекладач має диференціювати у тексті, найбільш релевантним вбачаємо визначення даного поняття І.О. Солодиловою: символ – це троп, що породжує образ, в якому предметне уявлення служить актуалізації, або символізації абстрактного поняття, яке несе основний сенс, що відрізняється особливою ємністю і неоднозначністю тлумачень [8, с. 31]. Такий підхід дає можливість перекладачеві розпізнати і диференціювати символ та проаналізувати його лексико-семантичне оточення, щоб зрозуміти, чим припустимо пожертвувати, а що неодмінно потрібно зберегти при перекладі. Отже, ми пересвідчуємось у тому, що у художньому тексті символ виступає первинним і більш вузьким поняттям по відношенню до поняття «образ».

Вірш У. Блейка «The Tiger» рясніє алітерацією (*burning bright / frame thy fearful / distant deeps*). Яскраві також приклади звуконаслідування (наприклад, англійський звук [r] співзвучний рику тигра), яке притаманне, однак, переважно сильним позиціям вірша (*bright <...> / forests <...> / frame <...> symmetry*). Яскравій візуалізації образу та його семантичній відповідності контексту цілісного тексту слугують також різноманітні мовні засоби, серед яких велика роль належить епітетам (*immortal hand or eye <...> fearful symmetry / dread hand*), метафорам (*burning bright <...> forests of the night*), символам (*forests <...> night, deeps <...> skies*), що при перекладі часто супроводжується труднощами підбору синонімічного варіанту до певної одиниці оригіналу. Синтаксис вірша дещо спрощений: спостерігаються прості синтаксичні конструкції, хоча й поширені, але прості речення (*On what wings dare he aspire? <...> / In what furnace was thy brain?*). Для вірша характерна чоловіча суміжна рима, наявність переносів, які виступають характерною рисою поезії романтизму та сприяють подоланню ритмічної монотонності віршової форми, а відтак – більшому напруженню при створенні образу. Композиція вірша передбачає поступове наростання емоційної напруги (спочатку Тигр виступає як темне начало, далі відбувається інтенсифікація напруги створюваного образу, пізніше – протиставлення Тигра Агнцю як втіленню покірності та світлого начала) [13, с. 176]. Кульмінацію переживань і водночас розв'язку вірша маркує остання його строфа, яка повторює першу строфу: попри протиставлення Тигра Агнцеві, У. Блейк у такий спосіб натякає на переважання у світі темного начала, що суперечить фольклорним традиціям, де перемогу завжди отримує Добро. Отже, у результаті клопітливої роботи над усіма рівнями тексту, автору вдається створити грандіозний образ Тигру.

Перша строфа ВТ звучить у такий спосіб: *Tiger! Tiger! burning bright / In the forests of the night, / What immortal hand or eye / Could frame thy fearful symmetry?* [14, с. 31]. Для першої строфи ВТ, яка маркує сильну позицію вірша, характерна алітерація (*burning bright <...> / forests <...> night <...> / what <...> / frame <> fearful*). Алітерація присутня і у першій строфі ПТ1 (*твій вогненний гнів <...> забринів*), але вона не настільки сильна та не сприяє активізації в уяві читача образу, адекватному образу ВТ: *Тигре! Твій вогненний гнів / В чорній нуці забринів. / Хто із сонця і з ночей / Креше жах твоїх очей?* [3, с. 270]. Щодо ПТ2, то тут також можна говорити про алітерацію (*тигр <...> горящий / светло <...> глубине полночной*). Поряд з повторенням звуку [р] спостерігаємо переважання сонорних приголосних, що вносить певну помірність до створюваного образу вже на початку вірша: *Тигр, о тигр, светло горящий / В глубине полночной чащи, / Кем задуман огневой / Соразмерный образ твой?* [9]. Походження повтору слова фольклорне і сягає часів, коли з хаосу людської мови, яка шойно зароджувалася, у хвилини ексцесів виривалися екстатичні вигуки – зародкові дефініції явищ і предметів, що виокремлювалися продосвідом з навколишнього світу: спроби заклинання, приручення словом таємничих і ворожих стихій [9]. У Блейка повтор «*Tiger! Tiger!*» – це непідробний зойк впізнавання при несподіваному зіткненні людини і звіра віч-на-віч у повному небезпек, доісторичному лісі [9]. У ПТ1 «*Тигр, о тигр*» виконує, однак, дещо іншу функцію. Вигук «о» та плавний, урочистий, одичний початок служить вихваланням могутньої природи, оскільки перекладач орієнтується на те, щоб «вірші про тигра» могли «вважатися класичними» [9]. Отже, у ВТ повтор служить для передачі страху людини перед таємничістю дикої природи, у ПТ2 – для вираження людського захоплення могутністю природи. У ПТ1 повтор зовсім відсутній, що послаблює авторський задум. Фразою «*burning bright in the forests of the night*», яка рясніє прикладами алітерації (*burning bright in the forests of the night*), автор підказує, що горить не сам тигр, а в темряві світяться його очі [9]. «*Burning bright*» виступає метафорою, адже в англійській мові дієслово «*to burn*» має переносне значення: «*to be or become very angry or disgusted*» [15]. Важливою також виступає лексема «*bright*», яка передається у ПТ1 та ПТ2 лексемами «*вогненний*» та «*светло*». Для виявлення рівня адекватності відтворення метафори в цілому звернемося до етимології лексеми «*bright*»: *Old English bryht, by metathesis from beorht bright; splendid; clear-sounding; beautiful; divine,» from Proto-Germanic *berhta- «bright» (cf. Old Saxon berht, Old Norse bjartr, Old High German berah, Gothic bairhts «bright»), from PIE root *bhereg- «to gleam, white» (cf. Sanskrit bhrajate «shines, glitters,» Lithuanian breksta) [16]. Як бачимо, дана лексема серед своїх значень має «*bright, clear, glittering*». У контексті вірша У. Блейка актуалізуються саме семи яскравості та блиску, що сприяє творенню образу Тигра як такого, що вселяє страх. У ПТ1 та ПТ2 дану метафору передано наступним чином: «*вогненний гнів*» та «*светло горящий*». Щодо передачі даної метафори у ПТ1, то сему гніву, яка присутня серед переносних значень лексеми «*burn*», перекладач відтворює експліцитно поряд з епітетом «*вогненний*». У ПТ1 вжито епітет «*светло горящий*». На перший погляд, у російській мові лексема «*гореть*» серед своїх переносних значень має наступні: *блестеть, сверкает, отражая свет; выделяться своим ярким цветом, окраской; блестеть от возбуждения (о глазах) выражать сильное чувство, напряженную мысль (о взгляде)* [5]. Щодо лексеми «*светло*», то її етимологія така: *светлый – ая, -ое; светло, нареч., укр. світлий, блр. светлы, др.-русск., ст.-слав. свтъль, болг. светъл, -а, сербохорв. свијетао, свијетла, свијетло «блестящий», словен. svetl, svetla, чеш. svetly, словц. svetly, польск. swiaty – то же, swiato «свет», в.-луж., н.-луж. swety, полаб. swote. Праслав. *svetъль от *svetъ [11, с. 576]. Якщо звернутися до тлумачного словника, дана лексема має такі основні значення: *излучающий сильный, яркий свет; не затуманенный, ясный (о взгляде, взоре); менее яркий по сравнению с основным цветом; не насыщенный; перен. ничем не омраченный; радостный, счастливый; выражающий счастье, радость... [5].* Отже, вживання даної лексеми нейтралізує вищевказані значення лексеми «*горящий*», несе позитивну конотацію, що суперечить інтенції автора. У ПТ2 спостерігаємо захоплення силою Тигра, ніж страх перед його люттям.**

У другій строфі ВТ знову помічаємо приклади алітерації (*what distant deeps <...> / what wings dare <...> what <...> dare*), яка, однак, не створює того напруження, яке присутнє на початку вірша: *In what distant deeps or skies / Burnt the fire of thine eyes? / On what wings dare he aspire? What the hand dare seize the Fire?* [14, с. 31]. Те саме можна сказати і про ПТ1 (*верховин <> / вогонь <...> жарин <...> / приніс <...> / прадавній чорний*) та

ПТ2 (или глубинах / тлел <...> таился <...> / нашла). Автор знову задається питанням про «земне» чи «небесне» походження Тигра, вживаючи опозицію *deeps/ skies ta wings/hand*, які можна вважати співзвучними, адже перша символізує протистояння «низу» та «верху», тоді як другу можна вважати протиставленням «матеріального» та духовного. У ПТ1 відтворено лише опозицію «низу» та «верху»: *Из глубин чи з верховин / Той вогонь очей – жарин? / Кто й коли його приніс / У прадавній чорний ліс?* [3, с. 270]. У ПТ 2 хоча й згадується про те, що Тигра «нашла рука», також помічаємо лише протистояння «низу» та «верху»: *В небесах или глубинах / Тлел огонь очей звериных? / Где таился он века? / Чья нашла его рука?* Метафора «*fire of thine eyes*» передано В. Коптіловим та С. Маршаком відповідними метафорами, однак кожна з них має додатковий компонент: порівняння у складі метафори «*вогонь очей-жарин*» та епітет «*звериных*». У першому випадку очі Тигра порівнюються з «*жариною*», яка використовується на позначення «блиску в очах, що відбиває певний внутрішній стан» [6, с. 509], який, однак, не конкретизується. У ПТ2 відбувається підсилення семи «страшній» в образі Тигра, оскільки серед своїх переносних значень «*звериный*» має «*жестокій, дикий, свирепий*» [5].

Третя строфа ВТ: *And what shoulder, and what art, / Could twist the sinews of thy heart? / And when thy heart began to beat, / What dread hand? and what dread feet?* [14, с. 31]. У ВТ знову спостерігаємо яскраві приклади алітерації (*what <...> / twist <...> / when <...>, began to beat*). Алітерацією даної строфи характеризується і ПТ1: (*журбі серце вирізьбив <...> грізне <...> груди*): *Хто у щасті чи в журбі / Серце вирізьбив тобі? / Серце грізне в груди б'є, / Людям жаху завдає* [3, с. 270]. Як бачимо, у даному випадку алітерація ПТ1 передає емоційне напруження оригіналу. Щодо ПТ2, то тут знову переважає алітерація сонорних приголосних (*полный силы / свил <...> жили <...> почувствовал <...> рук / сердца первый*), що на фонографічному рівні сприяє нейтралізації напруги при сприйнятті образу: *Что за мастер, полный силы, Свил твои тугие жилы / И почувствовал меж рук / Сердца первый тяжкий звук?* [9].

Міць в образі Тигра есплікується лексемою «*sinews*», що означає «*solid resilient strength, power; he chief supporting force*» [15]. Однак йдеться не лише про фізичну, а й про інтелектуальну міць: лексема «*heart*» виступає символом місцезнаходження інтелекту [13, с. 142]. У ПТ1 відбувається втрата значення міцці за рахунок генералізації – вживання лексеми «*серце*»; С. Маршак вказує лише на фізичну міць – «*тугие жилы*». Кожен з перекладачів адекватно відтворює страх при сприйнятті Тигра: В. Коптілов – за допомогою епітета «*грізний*» та словосполучення «*жаху завдає*», що також підкріплюється алітерацією; С. Маршак – за допомогою епітету «*тяжкий*», що часто вживається як синонім лексеми «*страшний*». Однак більш адекватним вважаємо відтворення строфи загалом у ПТ2.

Четверта строфа у ВТ: *What the hammer? what the chain? / In what furnace was thy brain? / What the anvil? What dread grasp / Dare its deadly terrors clasp?* [14, с. 31]. Розглянемо приклади та роль алітерації у даній строфі ВТ: (*dread grasp / dare <...> deadly terrors*). Переважання звуків [d] та [r] сприяють підсиленню напруги при сприйнятті образу. У ПТ1 переважає звук [н] (*вогнем навик <...> / на нім <...> / нещасний*), що зовсім не створює відчуття напруження. Це саме спостерігаємо у ПТ2, де відчутна перевага сонорних звуків [м] та [л] (*пылал <...> / млат <> ковал <...> / сжал клещами <...> / мозг метавший пламя*). Як у ПТ1, так і у ПТ2 не відтворено всіх інструментів, якими «виковувався» мозок Тигра. У ПТ 1: *Хто, яким вогнем навик / Хижий мозок твій розпик? / Де ковадло, що на нім / скуту твій нещасний грім?* [3, с. 270]. Отже, В. Коптілов елімінує лексеми «*hammer*», «*chain*». У ПТ2: *Что за горн пред ним пылал? / Что за млат тебя ковал? / Кто впервые сжал клещами / Гневный мозг, метавший пламя?* [9]. Як бачимо, С. Маршак згадує про «*chain*», «*anvil*». Вищесказане спричиняє певні втрати при візуалізації словесного образу у обох ПТ. У ПТ 2 збережено анафору, притаманну ВТ: *Что за горн пред ним пылал? / Что за млат тебя ковал?* В. Коптілов більш адекватно відтворює рядок «*In what furnace was thy brain?*» за допомогою метафоричного переосмислення «*вогнем мозок розпик*». С. Маршак відтворює даний рядок у такий спосіб: «*Что за горн пред ним пылал?*», що, на наш погляд, не зовсім точно передає думку автора. Епітет «*deadly*» та іменник «*terrors*», які описують мозок Тигра, вжиті з метою актуалізації ідеї безпощадності, що обидва перекладачі зберегли адекватно: у В. Коптілова – «*хижій*» мозок, у С. Маршака – «*гневный мозг*», що, вживаючись з метафорою «*метавший пламя*», робить образ експресивнішим. Щодо останніх рядків строфи, то у ПТ2 досягнуто більшої адекватності у передачі думки подолання міцного, страшного розуму Звіра. У ПТ1 можна помітити почуття жалості до Тигра, вираженого епітетом «*нещасний*» до іменника «*грім*», відсутній у ВТ та ПТ2.

Передостання строфа ВТ : *When the stars threw down their spears, / And water'd heaven with their tears, / Did he smile his work to see? / Did he who made the Lamb make thee?* [14, с. 31]. Припустимо, що персоніфікація «*stars threw down their spears*» вжито метафорично із значенням, яке має стале словосполучення «*to throw down*» – «*to give up*», «*здаватися*». «*Stars* (зірки) *traditionally stand for the force of the spirit struggling against the forces of darkness*» [13, с. 309], у даному випадку використовуються як метонімія (синекодоха), позначаючи небо загалом. Лексема «*heaven*» (небо) має позитивні конотації, «*associated with things of the spirit and with the number three...*» [13, с. 143], однак для У.Блейка, зірки і небо – субстанції глибоко ворожі, втілення світопорядку Юрайзена, в якому немає місця пориву і поетичному генію [9]. Очевидно, перед нами – сцена поразки неба (зірок, закону, Юрайзена) в боротьбі з невідомим творцем і його створінням [9]. Хоча значення даної поразки не еспліковане жодним перекладачем, «сльози неба» наявні в обох ПТ, есплікуючи страх Неба перед міццю та силою Тигра. У ПТ1: *Внав на землю темний страх, / Небо скупане в сльозах. / Чи всміхнувся твій творець, / Що ягняткові кінець?* [3, с. 270]. У ПТ2: *А когда весь купол звездный / Оросился влагой слезной, – / Улыбнулся ль наконец / Делу рук своих творец? / Неужели та же сила, / Та же мощная ладонь / И ягненка сотворила, / И тебя, ночной огонь?* [9]. На наш погляд, у ПТ2 відбувається спотворення думки автора, оскільки мова у ВТ не йде про те, що «ягняткові кінець». У. Блейк лише натякає на те, що темні сили превалюють, не говорячи про це прямо. Автора дивує, що одна сила здатна створити Ягня, «*the Lamb*» which «*signifies purity, innocence, meekness (as well as*

unwarranted sacrifice)... lies at the root of representations of either pure thought, or a just man, or the Lamb of God» [13, с. 176], та Тигра, «*the Tiger*» which «is associated with Dionysos, and is a symbol of wrath and cruelty» [13, с. 342]. Вживання епітету «*моцная*» з метонімією «*ладонь*» у ПТ2 свідчить про захоплення творцем з боку перекладача, а метафора «*ночной огонь*» асоціюється не з жахом та гнівом, а із захопленням величчю та таємничістю Тигра. Не дивлячись на деякі зауваження, у ПТ2 адекватніше відтворено дану строфу ВТ.

У результаті перекладознавчого аналізу ми дійшли таких висновків. На фонографічному рівні вибухові приголосні у ВТ переважають, що надає віршу експресії, а створюваному образу – енергії, люті. У ПТ2 переважають сонорні приголосні, що у поєднанні з жіночими римами сприяють створенню більш помірному образу Тигра. У ПТ1 спостерігаємо переважання сонорних приголосних, які часто поєднуються із шумними *-гн,- гр., -тв* (*твій вогненний гнів, в журбі серце грізне в груді*), що разом з чоловічою римою, характерною для ВТ, надає експресивності створюваному образу, роблячи тональність даного перекладу більш співзвучною тональності ВТ.

Основними темами або концептами вірша є Добро і Зло. Хоча у ПТ2 можна спостерігати більше захоплення Тигром, на відміну від страху автора перед таємничістю дикої природи, як У.Блейк, так і С. Маршак дивуються, як одна сила могла створити два протилежні начала: Ягня, як символом чистоти та невинності, та Тигра, як символ жорстокості. Ягня згадується і у ПТ1, але авторську думку дещо спотворено: В. Коптілов намагається на те, що із творенням Тигру у світі зникнуть такі поняття, як «чистота» та «невинність», тобто Добро. Висновуємо, що С. Маршак, не дивлячись на порушення принципу еквілінеарності, адекватніше відтворив тему та ідею вірша.

Образність, яка лежить в основі певного образу, у даному випадку – образу Тигра, створюються за рахунок лексико-семантичних мовних засобів. В аналізованому вірші безпосередньо творенню образу Тигра слугують такі зображально-виражальні засоби: *метафора, символ, епітет, метонімія, персоніфікація*. У перекладах поряд із даними засобами творення образності зустрічається також *порівняння*.

Символ, який неодноразово зустрічається в аналізованих текстах, належить до зображально-виражальних засобів образності, беручи участь у творенні цілісного образу та сприяючи його більш виразній активізації та інтенсифікації в уяві читача (наприклад, *forest, night* актуалізують значення темряви сприяють підсиленню страху, тривоги). Будучи багатозначним, у художньому тексті символ актуалізує лише одне зі своїх значень – контекстуально обумовлене значення, що має сприяти адекватній інтерпретації цілісного образу.

Отже, поняття «образність», яке включає поняття «символ», виступають первинними та більш вузькими по відношенню до похідного та більш складного поняття «образ»; їх можна назвати важливими, але не єдиними «цеглинами», за допомогою яких створюється останній. Формування образу передбачає також наявність інших компонентів, серед яких фонологічні та синтаксичні особливості, композиційна структура, тема та ідея художнього тексту відіграють рівнозначно важливу роль.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у дослідженні специфіки функціонування символу та його ролі при формуванні образу в художньому поетичному тексті та його перекладних інтерпретаціях.

Література:

1. Борисова Е. Б. О содержании понятий «Художественный образ» и «образность» в литературоведении и лингвистике / Е. Б. Борисова // Вестник Челябинского государственного университета. – 2009. – № 35 (173). – С. 20-26.
2. Ефимов А. И. Стилистика художественной речи / А. И. Ефимов. – М. : МГУ, 1959. – 447 с.
3. Зарубіжна література XIX сторіччя. Доба романтизму: Підручник / Д. С. Наливайко, К. О. Шахова. – К. : Заповіт, 1997. – 464 с.
4. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу : навч. посіб. / В. В. Коптілов. – К. : Юніверс, 2002. – 280. – С. 12-13.
5. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный. [Электронный ресурс] / Т. Ф. Ефремова. – Режим доступа : www.efremova.info/
6. Словник української мови: в 11 томах / [А. П. Білоштан та ін.; ред. рада П. П. Доценко, Л. А. Юрчук]. – Т. 2. – К. : Наукова думка, 1971. – 550 с.
7. Словник української мови: в 11 томах / [В. М. Білоноженко та ін.; ред. рада: В. О. Винник та ін.] – Том 8. – К. : Наукова думка, 1977. – 927 с.
8. Солодилова И. А. Смысл художественного текста. Словесный образ как актуализатор смысла. Учебное пособие для студентов III курса / И. А. Солодилова. – Оренбург : ГОУ ОГУ, 2004. – 153 с.
9. Сухарев (Мурашкин) С. Два тигра (О переводческом стиле и личности переводчика) [Электронный ресурс] / С. Сухарев (Мурашкин). – Режим доступа : www.proza.ru/2010/03/28/845
10. Тимофеев Л. И. Основы теории литературы / Л. И. Тимофеев. – М., 1976. – 548 с.
11. Этимологический словарь русского языка: в 4-х томах / М. Фасмер. – Т. 2. – М. : Прогресс, 1987. – 832 с.
12. A dictionary of literary symbols: Second edition / Michael Ferber. – Cambridge : Cambridge University Press. – 2007. – 262 p.
13. A dictionary of symbols: Second edition / J. E. Cirlot. – London : Routledge & Kegan Paul, 1971. – 419 p.
14. Blake, W. Poems and prophecies / W. Blake. – London : David Campbell Publishers Ltd, 1991. – 497 p.
15. Merriam-Webster online: Dictionary and Thesaurus [Electronic Resource]. – Mode of access : URL: www.merriam-webster.com.
16. Online Etymology Dictionary [Electronic Resource]. – Mode of access : URL: dictionary.reference.com/etymology.